

Nowacki, Wojciech

Ogólne zasady formacji doktrynalnej w nauczaniu Magisterium posoborowego

Studia Teologiczne 13, 95-110

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WOJCIECH NOWACKI

OGÓLNE ZASADY FORMACJI DOKTRYNALNEJ W NAUCZANIU MAGISTERIUM POSOBOROWEGO

Treść: Wprowadzenie; I. Wymóg integralności treści; II. Zasada hierarchii prawd; III. Znaczenie formuł wiary; IV. Maksymalizm jako tendencja formacji; V. Perspektywa dojrzałości wiary; Podsumowanie.

WPROWADZENIE

Kryzys, który w rozmaity sposób dotyka różnych dziedzin życia społecznego zaznacza się także w życiu Kościoła i w życiu poszczególnych wierzących. Głębokie przemiany, którym poddany jest współczesny człowiek, odbijają się bez wątpienia również na jego wymiarze najbardziej wewnętrznym. Pośród wielu aspektów tego zjawiska możemy zaobserwować także pewien kryzys wiary, który z jednej strony powoduje oddalanie się wielu osób od Kościoła i porzucenie postaw życiowych zgodnych z wiarą a z drugiej strony zaznacza się istotnym osłabieniem dynamizmu wiary wielu ochrzczonych.

Magisterium Kościoła dostrzega to zjawisko¹ wskazując równocześnie konieczność formacji doktrynalnej, która winna stanowić skuteczne lekarstwo i drogę wyjścia².

¹ Por. Concilium Vaticanum II, Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis *Gaudium et spes* (GS), 7.12.1965: EV 1.1319-1644, 19: EV 1.1373 ss; Sacra Congregatio pro Clericis, Directorium catechisticum generale *Ad normam decreti* (DCG), 11.04.1971: AAS 64 (1972) 97-176: EV 4.453-654, 7: EV 4.470: Odwołując się do stwierdzeń GS 19 zauważa: *Wielu ludzi ochrzczonych odeszło od religii, popadając w pewien indyferentyzm lub niemal ateizm*; por. także: Synodus Episcoporum, (in coetum generalem extraordinarium congregata, 1985), *Relatio finalis Ecclesia sub verbo Dei mysteria Christi celebrans pro salute mundi*, 7.12.1985: EV 9.1779-1818, II,B,2: EV 9.1795: *Na całym świecie zagrożone jest dziś przekazywanie młodym wiary i wartości moralnych płynących z Ewangelii. Znajomość wiary i przyjęcie porządku moralnego często ograniczają się do minimum*.

² Por. GS 21: EV 1.1382: Stwierdza się to w kontekście ateizmu.

Nie sposób jednak ograniczyć zagadnienia formacji chrześcijańskiej wyłącznie do sytuacji kryzysowych. Magisterium wiąże bowiem wyraźnie jej konieczność z samą kondycją ochrzczonego. W tym kontekście stwierdza się prawo każdego wierzącego do otrzymania formacji chrześcijańskiej, a równocześnie obowiązek starania się o jej otrzymanie, aby móc uczestniczyć w misji, którą Chrystus powierzył swoim uczniom³.

Doniosłym wydarzeniem, ściśle wiążącym się z zagadnieniem formacji wiary było ogłoszenie w 1992 roku *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, który sam Ojciec Święty określił mianem *autorytatywnego kompendium wiary*⁴. Według słów samego Katechizmu, jego celem jest *organiczne i syntetyczne przedstawienie istotnych i fundamentalnych treści doktryny katolickiej w dziedzinie wiary i moralności...*⁵ oraz *zagwarantowanie czystości przekazu zasad wiary i moralności w czasach skażonych zamętem i relatywizmem*⁶. Stanowi ono zatem obowiązującą normę dla każdej formy przekazywania prawd wiary.

Oprócz tego Katechizm jest nie tylko nowym i istotnym dla formacji wiary dokumentem, ma on bowiem budzić wśród wiernych odpowiedzialność za dar wiary i dynamizm w jej głoszeniu tak, by we współczesnym świecie orędzie ewangeliczne rozbrzmiewało z jasnością i mocą⁷.

Sygnalizując nagłą konieczność formacji wiary w życiu chrześcijańskim i w aktualnej sytuacji, pragniemy ograniczyć się w niniejszym opracowaniu do zarysowania podstawowych tendencji, czy istotnych perspektyw, które określają rozumienie formacji wiary w dokumentach współczesnego Magisterium. Tendencje te określają samą formację wiary, sposób ujmowania i prezentowania treści orędzia chrześcijańskiego.

I. WYMÓG INTEGRALNOŚCI TREŚCI

Z podejmowanym zagadnieniem spotykamy się przede wszystkim w odniesieniu do katechezy, przed którą stawia się zadanie całościowego przekazy-

³ Por. *La formation de laïcs*, I: EV 6.1004; Stwierdzenia te zostały ujęte w formie obowiązującego prawodawstwa kościelnego: por. *Codex Iuris Canonici* 1983 (CIC), 217: *Wierni, którzy to przez chrzest są powołani do prowadzenia życia zgodnego z doktryną ewangeliczną, posiadają prawo do wychowania chrześcijańskiego, przez które mają być odpowiednio przygotowani do osiągnięcia dojrzałości osoby ludzkiej i jednocześnie do poznania i przeżywania tajemnicy zbawienia; CIC 229.1: Świeccy, aby mogli żyć zgodnie z nauką chrześcijańską, a także sami ją głosić oraz bronić w razie potrzeby, jak również mieć swój udział w wykonywaniu apostołatu, mają obowiązek i prawo poznania tej nauki, każdy w sposób dostosowany do jego możliwości i zajmowanych pozycji.*

⁴ Por. Jan Paweł II, *Nowy Katechizm darem dla wszystkich*, L'Osservatore Romano (pl), 2(150)1993, s. 7.

⁵ Katechizm nr 11.

⁶ Jan Paweł II, *Przemówienie do Biskupów polskich z wizytą „ad limina”*, 12.01.93, L'Osservatore Romano (pl) 2(150)1993, 16.

⁷ Por. Jan Paweł II, *Angelus*, 13.12.1992, L'Osservatore Romano (pl) 2(150)1993, 53: *W tej perspektywie (odpowiedzialności za głoszenie Dobrej Nowiny) nowy Katechizm nie stanowi jedynie zestawu norm doktrynalnych, lecz jego ogłoszenie ma być wezwaniem do bardziej intensywnego zaangażowania na rzecz nowej ewangelizacji, skierowanym do wszystkich wierzących.*

wania treści orędzia chrześcijańskiego⁸. Z łatwością przekonamy się jednak, że jest to zagadnienie dotyczące całej formacji doktrynalnej.

Zaznaczyć należy, że dotykamy tu problemu o istotnym znaczeniu w aktualnych okolicznościach. Wystarczy wziąć pod uwagę stwierdzenia Magisterium, które z jednej strony ujawnia trudności dotyczące integralności wiary i jej przekazu w naszych czasach⁹ a z drugiej wyznacza biskupom wyraźny obowiązek troski o tę integralność wiary¹⁰.

Na koniecieżności zachowania integralności treści wiary zwraca się uwagę ze szczególną wyrazistością w kontekście katechezy. Na uwagę zasługują przede wszystkim dwa podstawowe dokumenty podejmujące tematykę formacji wiary na poziomie katechezy a mianowicie Dyrektorium¹¹ oraz *Catechesi tradenae*¹². Należy jednak zaznaczyć, że każdy z tych dokumentów ujmuje tę problematykę we właściwej sobie perspektywie. I tak Dyrektorium, wspominając wprawdzie o całościowym spojrzeniu na przesłanie chrześcijańskie, akcentuje przede wszystkim konieczność stopniowego ukazywania jego integralnej treści, zgodnie z Bożą pedagogią¹³, która *wychodzi od bardziej prostego przekazania całej struktury* i dąży do przedstawienia coraz pełniejszego i wyraźniejszego prowadząc wiernych do coraz głębszej znajomości orędzia chrześcijańskiego¹⁴. W ten sposób zagadnienie integralności ukazuje się w powiązaniu z perspektywą stopniowego wykładu, który jednak ukierunkowany jest na maksymalizm tak w prezentacji orędzia chrześcijańskiego jak i jego przyswajania przez wiernych. Natomiast *Catechesi tradenae* zwraca uwagę bardziej na całościowość, kompletność prezentacji, podkreślając konieczność ukazania i przyjęcia wszystkich treści tak, aby nie pominąć czy nie odrzucić żadnej prawdy¹⁵.

Usiłując wskazać pewną wspólną perspektywę zauważamy, że w kontekście podejmowanych zagadnień zwraca się uwagę przede wszystkim na samą strukturę objawienia, które, jak stwierdza Dyrektorium, stanowi pewną głęboko organiczną całość¹⁶. Zatem treść orędzia zbawienia nie może być nigdy brana

⁸ Por. *Catechesi tradenae*, 18: EV 6,1799.

⁹ Por. Synodus Episcoporum, *Relatio Ratione habita Commissionis synodalis constitutae ad examen ulterius peragendum circa „opiniones periculosas hodiernas necnon atheismum”*, 28.10.1967: EV 2.1714-1725, EV 2.1714.

¹⁰ Por. CIC 823.1.

¹¹ Por. przede wszystkim: DCG 38: EV 4.513.

¹² Por. *Catechesi tradendae*, 30: EV 6.1838.

¹³ Por. DCG 33: EV 4.505.

¹⁴ Por. DCG 38: EV 4.513.

¹⁵ Por. *Catechesi tradendae*, 30: EV 6.1838.

¹⁶ Por. DCG 38: EV 4.513: *Treść orędzia zbawienia składa się z części ściśle ze sobą powiązanych...*; DCG 39: EV 4.515: *... tajemnica Boga i Jego dzieła, których dokonał, których dokonuje i będzie dokonywał ze względu na człowieka i jego zbawienie, wszystko to łączy się ze sobą ściśle i w sposób uzasadniony, stanowiąc ekonomię zbawienia*; por. także: E. Alberich, *Liturgia e catechesi. La sintesi del mistero cristiano offerto dalla Liturgia*, w: *Orientamenti pedagogici* 3(1966)4, 691-713, 691-692: znajdujemy tam stwierdzenie, że wymaganie integralności wynika z konieczności respektowania organicznej jedności całej doktryny wiary, która nie jest jakimś nieuporządkowanym zbiorem dogmatów. Podkreśla się również, że zwrócenie uwagi na organiczność posiada wymiar teologiczny jako postawa wierności wobec samego Słowa Bożego i jego wewnętrznej jedności, oraz wymiar dogmatyczny jako konieczność respektowania wewnętrznej jedności doktryny wiary, która nie jest nieuporządkowanym zbiorem twierdzeń i nauk, lecz stanowi pewien objawiony plan mądrze ujednoczony i harmonijnie skomponowany.

jako pojedyncze prawdy, niezależnie od siebie i pozbawione wszelkiego związku i porządku, lecz jako pewien „organizm”, w którym poszczególne części są ze sobą ściśle połączone, tworząc rzeczywistość dogłębną jedności¹⁷. Jest to prawda tak istotna, że nie liczenie się z tą organicznością treści, jak to stwierdza się jasno w odniesieniu do katechezy, czyni bezskutecznym cały wysiłek formacyjny¹⁸.

Głęboko organicznej strukturze orędzia chrześcijańskiego winna zatem odpowiadać troska o takie przedstawienie jego treści, które ukazywałoby wyraźnie jego integralność¹⁹. W ten sposób wymóg integralności okazuje się zakorzeniony w organicznej jedności samego Objawienia.

Konieczność przestrzegania integralności treści wiary potwierdza się zdecydowanie również w kontekście przekazywania wiary. Dyrektorium przestrzega bowiem, że nikt z zaangażowanych w nauczaniu wiary ...nie ma prawa dokonać w oparciu o własne zdanie selekcji depozytu wiary oceniając pewne prawdy jako bez znaczenia, aby przedstawiać jedne prawdy a pomijać inne²⁰. Kryterium integralności nie może więc być podporządkowane autorytetowi jednostki. Jego respektowanie winno zawsze opierać się na autorytecie Magisterium²¹, do którego należy zadanie strzeżenia i wiernego przekazywania depozytu wiary.

Z drugiej strony należy zauważyć, że wierni mają niezaprzeczone prawo otrzymania nauki wiary w postaci autentycznej i integralnej, nie zdeformowanej, nie zafałszowanej. Nie istnieje żaden motyw, który usprawiedliwiłoby odrzucenie jakiegokolwiek części tego nauczania²². Każde zaniedbanie orędzia zbawczego prowadziłyby do niebezpiecznego pozbawienia treści przekazu wiary czyniąc go

¹⁷ Konieczność organicznej i całościowej wizji orędzia chrześcijańskiego sygnalizowana była wśród teologów jeszcze zanim temat ten został podjęty we współczesnych dokumentach Magisterium: por. A. Liégé, *Le ministère de la parole: du kerygme a la catéchèse*, w: *La parole de Dieu en Jésus-Christ*, Casterman (Paris 1961) 170-184, 182: *Une catéchèse qui ne représenterait pas sans cesse l'unité du christianisme comme un tout organique sortant d'un noyau primitif et s'y résumant, ne ferait pas naître à la mémorisation d'une somme d'articles de foi*, J. Honoré, *Pastorale catéchétique*, Grain de Seneve (Mame 1964), 20.

¹⁸ Por. DCG 39: EV 4.515.

¹⁹ Por. DCG 38: EV 4.513: *Katecheza... winna troszczyć się o wierne przekazanie całego bogactwa chrześcijańskiego orędzia*.

²⁰ *Catechesi tradendae*, 30: EV 6.1838; Również w kontekście pedagogii wiary podkreśla się, że ...chodzi tu nie o przekazanie nauki ludzkiej choćby najwznioślejszej, lecz objawienia Bożego i to nienaruszonego: *Catechesi tradendae*, 58: EV 6.1897; por. także: M. Majewski, *Katecheza antropologiczna na tle współczesnych tendencji katechetycznych*, KUL (Lublin 1977) 178: Autor stwierdza, że byłoby nie do przyjęcia posługiwanie się jedynie jakąś częścią Ewangelii, lub wybranymi tylko treściami, bowiem w ten sposób istniałoby ryzyko instrumentalnego traktowania prawd objawionych i posługiwanie się nimi w celu poparcia własnych idei zamiast przekazywania prawdziwego i kompletnego orędzia Chrystusowego, które winno być przedmiotem katechezy.

²¹ Por. DCG 38: EV 4.514; *Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei, Declaratio Mysterium Ecclesiae circa catholicam doctrinam ed Ecclesia contra nonnullos errores hodiernos tuendam*, 24.06.1973: AAS 65 (1973) 396-408: EV 4.2564-2589: 4: EV 4.2574; *Synodus Episcoporum* (1977), *Ad populum Dei nuntius Cum iam ad exitum de catechesi hoc nostro tempore tradenda*, 28.10.1977: EV 6.375-414 (cyt. jako: *Cum iam ad exitum*), 8: EV 6.392: *Dla zagwarantowania tak wierności w integralnym przekazie orędzia ewangelicznego, jak i autentycznej formy katechetycznej przekazu wiary koniecznym jest odpowiednie układowanie posługi magisterialnej i pastoralnej Kościoła*.

²² Por. *Catechesi tradendae*, 30: EV 6.1838.

nieskutecznym²³. Należy tu również zaznaczyć, że z nie mniejszym naciskiem Magisterium wskazuje na to, że wierni mają obowiązek przyjęcia przekazywanej im wiary w jej integralności, ponieważ przyjmując integralną naukę wiary katolickiej przystępują oni do Boga, który objawił się w Chrystusie²⁴. Zatem zarówno w przedstawianiu jak i w przyjmowaniu wiary konieczne jest zachowanie integralności jej treści.

Widzimy więc, jak ważne okazuje się w tej perspektywie tak całościowe spojrzenie na orędzie chrześcijańskie, jak i konieczność uwzględniania wszystkich jego elementów, z których żaden nie może być pomijany czy lekceważony.

Należy zauważyć, że wymaganie integralności treści nie ogranicza się tylko do katechezy, lecz jest widoczne również w pozostałych formach formacji doktrynalnej. I tak, w odniesieniu do przepowiadania homiletycznego, zaznacza się, że winno ono ukazywać całość tajemnic i norm życia chrześcijańskiego²⁵ i jako takie zaliczane jest do form nauczania integralnego²⁶. Natomiast w odniesieniu do pierwszego etapu formacji czyli przepowiadania kerygmatycznego czy ewangelizacji to jego charakter integralny można wskazać tylko pośrednio — o ile Chrystus znajduje się w centrum całego orędzia objawionego i jest pełnią całego Objawienia²⁷, oraz o ile to pierwsze przepowiadanie zakłada jako konieczną kontynuację, dalszy rozwój w kolejnych formach.

Troska o integralność treści wiary okazuje się zatem istotnym wymogiem i fundamentalną perspektywą formacji doktrynalnej.

II. ZASADA HIERARCHII PRAW

Z zagadnieniem integralności wiary wiąże się kolejny, ważny dla nas temat. Podkreślanie organicznego związku między poszczególnymi prawdami wiary, a w konsekwencji integralności orędzia objawionego, prowadzi w sposób konieczny do pytania o relacje między poszczególnymi prawdami wiary. Jeśli bowiem prawdy objawione tworzą rzeczywistość głęboko organiczną, która domaga się respektowania integralności całości, to istnieć winien pewien klucz, pewna zasada, która porządkuje wzajemne relacje między poszczególnymi elementami orędzia objawionego. Wymaganie zachowania integralności treści i objęcia wszystkich elementów doktrynalnych w przekazie wiary nie może ograniczać się jedynie do prób podania wiernym możliwie największej liczby prawd wiary. Domaga się natomiast podkreślenia pewnego porządku oraz centralnych elementów, wokół których grupują się pozostałe prawdy wiary.

W tym sensie Dyrektorium podkreśla, że Kościół uznawał zawsze istnienie pewnej hierarchii w obrębie praw objawionych²⁸. Istotnie, biorąc pod uwagę

²³ Por. tamże; Wyraźne i integralne głoszenie tajemnicy Chrystusa jest koniecznym środkiem świadczenia o Nim: por. DCG 9: EV 4.474.

²⁴ Por. *Mysterium Ecclesiae*, 4: EV 4.2574.

²⁵ Por. *Catechesi tradendae*, 48: EV 6.1877.

²⁶ Por. CIC 528.1; 768.1.

²⁷ Por. DV 4: EV 1.875.

²⁸ DCG 46: EV 4.522.

współczesne Magisterium, wyraźne sformułowanie dotyczące tego zagadnienia znajdujemy w soborowym dekrete o ekumenizmie, w którym stwierdza się, iż należy pamiętać ...o istnieniu porządku czy hierarchii prawd w nauce katolickiej, ponieważ różne jest ich powiązanie z zasadniczymi podstawami wiary chrześcijańskiej²⁹. Pamiętać jednak należy, że wypowiedź Soboru nie tylko nie odnosiła się bezpośrednio do zagadnienia formacji czy przekazu wiary, lecz nie wyjaśniała ani czym jest ten fundament wiary chrześcijańskiej, w odniesieniu do którego można by było określić hierarchię prawd, ani jakie prawdy należałoby uznać za ważniejsze od innych³⁰. Mimo to istotne znaczenie posiada sam fakt, że Sobór potwierdził wyraźnie istnienie w obrębie prawd objawionych pewnego *ordo*, pewnej *hierarchii* i wskazywał na więź z podstawą wiary chrześcijańskiej jak o na kryterium, na którym hierarchia ta się opiera³¹. Należy zwrócić uwagę na to, że dekret soborowy wiąże, choć w sposób pośredni, zasadę hierarchii prawd z możliwością ...*lepszego poznania i jaśniejszego ukazania niedościgłych bogactw Chrystusowych*³². Można zatem wnioskować, że hierarchia prawd posiada istotne znaczenie w procesie poznawania i przekazywania wiary.

Jeśli chodzi natomiast o wspomniany fundament wiary, do którego odniesienie stanowi podstawę hierarchii prawd, to ten sam tekst soborowy daje nam istotną wskazówkę we wzmiance o *investigabilium divitiarum Christi*³³. Można stąd wywnioskować, że to właśnie misterium Chrystusa stanowi ten fundament wiary chrześcijańskiej istotny dla ustanowienia hierarchii prawd doktryny chrześcijańskiej³⁴.

Temat hierarchii prawd wiary podejmowały również późniejsze dokumenty Magisterium. I chociaż prawdą jest, że kontekstem tych kolejnych wypowiedzi pozostawał dialog ekumeniczny, to z drugiej strony zwrócono uwagę także na przyjmowanie wszystkich prawd wiary przez wiernych, czy na konieczność „zgody wiary” na wszystkie prawdy wiary, czemu nie sprzeciwia się fakt, że poszczególne prawdy posiadają zróżnicowaną doniosłość w zależności od zwią-

²⁹ Por. Concilium Vaticanum II, Decretum de Oecumenismo *Unitatis redintegratio* (UR), 21.11.1964: EV 1.494-572, 11: EV 1.536.

³⁰ Na temat znaczenia wypowiedzi Soboru por. H. Mühlen, *Die Lehre des Vaticanum II über die hierarchia veritatum und ihre Bedeutung für den ökumenischen Dialog*, in *Theologie und Glaube* 56 (1966) 4/5, 303-335. Niektóre stwierdzenia tego artykułu są interesujące dla podejmowanego tu zagadnienia, mimo iż Autor koncentruje się zasadniczo na znaczeniu hierarchii prawd w dialogu ekumenicznym, co zgodnie jest z pierwotnym kontekstem soborowej wypowiedzi.

³¹ Por. Mühlen, dz. cyt., 304: *Ausdrücklich ist festgehalten, daß es eine Rangordnung oder „Hierarchie“ der geoffenbarten Wahrheiten wirklich gibt (existere)...* Autor zauważa tu pewien rozwój w ujmowaniu tego zagadnienia przez Magisterium, które mówiło wcześniej jedynie o pewnej więzi łączącej tajemnice wiary między nimi oraz z ostatecznym celem człowieka (por. DS 3016).

³² UR 11: EV 1.536; por. *Mysterium Ecclesiae* 4.

³³ UR 11: EV 1.536.

³⁴ Por. Mühlen, dz. cyt., 304, 311: Autor konkluduje, że stosunek poszczególnej prawdy wiary przyjmowanej i głoszonej w Kościele do misterium Chrystusa jest decydujący dla znaczenia tej prawdy w „hierarchii prawd”. Nie znaczy to jednak, aby można było lekceważyć prawdy „mniej ważne”, bowiem ...*durch die Leugung einer weniger wichtigern Wahrheit kann auch wichtigere in Frage gestellt werden*; por. także: A. Garcia Suarez, *En torno a la integridad extensiva e intensiva del mensaje cristiano*, in *Actualidad Catequética* 81/82 (1977) 139-225, 211.

ku z fundamentem wiary chrześcijańskiej³⁵. Również w kontekście dialogu ekumenicznego podejmuje soborową wypowiedź o hierarchii prawd inny dokument, tym razem jednak pojawia się wyraźne odniesienie tej zasady do zagadnienia nauczania wiary, w którym Kościół bierze pod uwagę zróżnicowany związek poszczególnych prawd z fundamentem³⁶.

Najwyraźniejsze sformułowania dotyczące tego zagadnienia znajdujemy jednak w Dyrektorium, które, podkreślając konieczność ukazania organicznej struktury zbawczego orędzia (...*różne aspekty tajemnicy chrześcijańskiej należy ukazywać w ich ścisłej łączności*), podkreśla, że poszczególne aspekty tajemnicy chrześcijańskiej winny być uporządkowane i ułożone wokół osoby Chrystusa w taki sposób, aby jasno ukazać centralne miejsce Chrystusa³⁷. Widać więc wyraźnie, że *wydarzenie Chrystusa* stanowi dla wszystkich innych elementów orędzia chrześcijańskiego punkt odniesienia i fundament ich hierarchizacji.

Ten sam dokument, odwołując się do wspomnianego tekstu dekretu soborowego, mówiącego o istnieniu pewnej hierarchii prawd w orędziu zbawczym, stwierdza, że kategoria hierarchii prawd ma zastosowanie również w przekazie wiary i zaznacza, że katecheza winna uwzględniać tę zasadę na wszystkich poziomach³⁸. Dyrektorium nie ogranicza się do tych ogólnych stwierdzeń i wskazuje cztery centralne misteria wiary, wokół których koncentrują się wszystkie pozostałe prawdy: *tajemnica Boga, a więc Ojca, Syna i Ducha Świętego, Stwórcy wszystkiego; tajemnica Chrystusa, czyli Słowa Wcielonego, który narodził się z Maryi Dziewicy, dla naszego zbawienia został umęczony, umarł i zmartwychwstał; tajemnica Ducha Świętego, który jest obecny w Kościele,*

³⁵ Secretariat ad Christianorum Unitatem Fovendam, Directorium ad ea quae a Concilio Vaticano II de re oecumenica promulgata sunt exsequenda, Pars altera *Spiritus Domini*, 16.04.1970: AAS 62 (1970) 705-724: EV 2.1257-1292, 74: EV 2.1272: *Zawsze więc należy respektować organiczny porządek czy „hierarchię” wśród prawd nauki katolickiej, które wszystkie co prawda domagają się należytą zgody wiary, lecz nie wszystkie zajmują jednakowe i centralne miejsce, jakby centralne, w misterium objawionym w Jezusie Chrystusie; ponieważ różne jest ich powiązanie z zasadniczymi podstawami wiary chrześcijańskiej.*

³⁶ Secrétariat pour l'Unité des Chrétiens, *Réflexions et suggestions concernant le dialogue oecumenique*, 15.08.1970: EV 3.2686-2756, II, IV, 4.b: EV 3.2722: *Należy pamiętać «o istnieniu porządku czy „hierarchii” prawd w nauce katolickiej, ponieważ różne jest ich powiązanie z zasadniczymi podstawami wiary chrześcijańskiej». Nie wszystko sytuuje się na tej samej płaszczyźnie, tak w życiu Kościoła jak i w jego nauczaniu; oczywiście wszystkie prawdy domagają się jednakowego przyjęcia wiarą, lecz stosownie do bliższej lub dalszej relacji poszczególnych prawd do zasadniczych podstaw misterium objawionego zajmują one różną pozycję jedne względem drugich oraz we wzajemnych relacjach.* Wypada w tym miejscu pamiętać, że już wcześniej wypowiadali się na ten temat niektórzy teolodzy: por. J. A. Jungmann, *Catechetica*, Ed. Paoline (Alba 1959)137 (wskazywał na konieczność grupowania poszczególnych elementów przekazu wiary wokół wspólnego centrum); Lié gé, dz. cyt., 182 (podkreślał konieczność przyznania każdej tajemnicy wiary właściwej jej ważności zależnej od jej relacji z centrum objawienia); por. M. Schmaus, *Dogmatica cattolica*, Marietti (Torino 1966) 270 (stwierdza, że dla poznania prawd objawionych nie wystarczy zaznajomienie się z ich treścią, lecz należy również uchwycić ich hierarchię, co zapobiega odsunięciu na margines tych prawd, które w rzeczywistości są centralne).

³⁷ Por. DCG 16: EV 4.485. Na gruncie katechetyki wskazywano na ten aspekt już w okresie Soboru: por. Honoré, dz. cyt., 48.

³⁸ Por. DCG 43: EV 4.519.

uświęca go i kieruje nim, aż do chwalebne go przyjscia Chrystusa Zbawiciela i Sędziego naszego; tajemnica Kościoła, który jest mistycznym Ciałem Chrystusa i w którym Maryja Dziewica zajmuje najczcigodniejsze miejsce³⁹.

Oczywiście, kładąc nacisk na zasadę hierarchii prawd oraz wskazując centralne prawdy tej hierarchii nie zamierza się sugerować, jakoby niektóre prawdy wiary można było lekceważyć czy przemilczać. Raczej podkreśla się ich wzajemne powiązanie, że *niektóre prawdy wspierają się na innych jako główniejszych i przez nie są naświetlane*⁴⁰. Nie chodzi więc o jakiegokolwiek ograniczanie treści wiary ani o traktowanie niektórych prawd wiary jako marginalnych. Chodzi raczej o ukazanie organicznej i uporządkowanej wizji treści orędzia chrześcijańskiego, która uwypuklając relacje poszczególnych prawd z podstawowym misterium Chrystusa i porządkując je wokół prawd centralnych pozwoli na lepsze ukazanie pełnego znaczenia i ważności każdej prawdy objawionej⁴¹.

Należy podkreślić, że znaczenie hierarchii prawd wykracza zdecydowanie poza katechezę, chociaż w jej kontekście jest ukazane najwyraźniej. Trzeba stwierdzić, że cała formacja doktrynalna winna respektować tę zasadę. Istotnie, można zauważyć, że treść pierwszego przepowiadania czyli ewangelizacji identyfikuje się w pewnym sensie z fundamentem wiary ukazany w kontekście hierarchii prawd jako misterium Chrystusa⁴². Natomiast odnośnie homilii czy przepowiadania w liturgii widać wyraźnie, że właśnie kontekst liturgiczny warunkuje centralne miejsce paschalnego misterium Chrystusa⁴³, a zatem zadaniywane tu treści są ściśle związane z fundamentem wiary. Ponieważ praktyką tej postaci formacji doktrynalnej jest ukazanie misterium chrześcijańskiego w jego integralności, koniecznym jest zachowanie zasady hierarchii prawd i ukazanie ich powiązania z misterium Chrystusa.

Zatem w formacji doktrynalnej należy zawsze przestrzegać zasady hierarchii prawd wiary, zachowując wymaganie integralności orędzia chrześcijańskiego.

³⁹ Tamże; por. również: Mühlen, dz. cyt., 315: Odwołując się do tekstu dekretu *Unitatis Redintegratio* Autor zauważa: ...*die „Zahl“ der Grunmysterien des Christentums absolut begrenzt ist, nämlich auf das Mysterium des Vaters, welches im Ansatz zugleich das Mysterium der ganzen Trinität ist (er ist principium sine principio der anderen göttlichen Personen), auf das Mysterium des inkarnierten Sohnes und auf das Mysterium der Geistsendung. In der Hierarchie der Wahrheiten nehmen sie, und sie allein, den höchsten Rang ein und sind zugleich der vormalige Verständnishorizont aller übrigen Glaubenswahrheiten.*

⁴⁰ DCG 43: EV 4.519; W tym sensie wypowiada się również *Mysterium Ecclesiae*, 4.EV 4.2575: *Wśród dogmatów Kościoła istnieje z pewnością pewien porządek czy hierarchia zwarzywszy, że różny jest ich związek z fundamentem wiary (por. UR 11). Lecz ta hierarchia oznacza, że niektóre dogmaty opierają się na innych i są przez nie naświetlane. Wszystkie jednak dogmaty, ponieważ są objawione, winny być jednakowo przyjmowane wiarą.*

⁴¹ W odniesieniu do omawianego tekstu soborowego dotyczącego hierarchii prawd podkreśla się, że zamiast ujęcia „ilościowego”, charakterystycznego dla okresu przed soborowego, należy położyć nacisk na ujęcie „jakościowe”, które ukażą jaśniej jedność treści wiary w relacji do jej fundamentu: por. Mühlen, dz. cyt., 304; por. też: W. Kasper, *Introduzione alla fede*, Queriniana (Brescia 1985) 113-114; W tym sensie również mówi się o „integralności intensywnej” w odniesieniu do zagadnienia formacji wiary: por. Garcia Suarez, dz. cyt., 210-221.

⁴² Por. np.: DCG 16: EV 4.485; *Evangelii muntiandi*, 27: EV 5.1619.

⁴³ Por. *De verbi Dei momento*, 24: EV 7.1024.

III. ZNACZENIE FORMUŁ WIARY

Istotne znaczenie posiada fakt, że Dyrektorium, wskazuje na Symbole czy streszczenie wiary, jako konkretny wyraz funkcjonowania zasady hierarchii prawd zawsze uznawanej przez Kościół⁴⁴. Wydaje się zatem właściwe zwrócić uwagę na to zagadnienie. W sposób szczególny wypada wykazać jakie znaczenie mogą mieć te formuły w kontekście treści formacji doktrynalnej.

Zagadnienie to wydaje się być istotne także ze względu na niemałe trudności jakie wielu wierzących napotyka wobec formuły wiary. Wielu ochrzczonym formuły wiary wydają się być niczym więcej jak zbiorami stwierdzeń, w które należy wierzyć i które ukazują treść wiary i samą wiarę w sposób suchy, sztywny, a przez to wydają się być w opozycji do wiary pojmowanej jako żywa, międzyosobowa relacja⁴⁵.

Wbrew takiej tendencji możemy zauważyć, że współczesne Magisterium wielokrotnie potwierdziło aktualność i doniosłość formuły wiary, szczególnie w kontekście formacji i przekazu wiary.

Przeciwstawiając się redukcynemu i statycznemu pojmowaniu formuły wiary, rozumianych wyłącznie jako zbiory stwierdzeń doktrynalnych *Catechesi tradendae* stwierdza, że właśnie w Symbolach wiary zawiera się najdoskonalszy wyraz żywej spuścizny oraz, że zawierają one znakomite streszczenie wiary Kościoła⁴⁶. Ta synteza nie jest zaś niczym innym jak eklezjalną konkretyzacją Ewangelii⁴⁷. Uznaje się zatem nie tylko ogólną użyteczność formuły wiary lecz szczególnie z racji na to, że pozwalają one na precyzyjne wyrażenie myśli: są odpowiednie do właściwego przedstawienia prawd wiary⁴⁸. Synteza wiary, z jaką

⁴⁴ Por. DCG 73: EV 4.519. W długiej historii formacji wiary ukształtował się zwyczaj stosowania krótkich formuły zawierających podstawowe prawdy objawione. Miały one na celu ułatwienie tak przekazu, jak i przyjmowania tych prawd oraz ich zapamiętywania. W tej perspektywie należy uwzględnić obrzędy przekazania *Credo* i *Modlitwy Pańskiej* podczas katechumenatu: por. Danielou Charlat, *La catechesi nei primi secoli*, 50-52.

⁴⁵ Por. H. Bourgeois, *Foi et contenu: aproches théologique, Catéchèse* 17(1977) n.66,47-64,56; por. także: J. Ratzinger, *Einführung in das Christentum. Vorlesung über das Apostolische Glaubensbekenntnis*, Kösel-Verlag (München 1968) 66: Autor, przeciwstawiając się takiemu pojmowaniu formuły wiary stwierdza: *Es gibt ursprünglich nicht eine Reihe von Lehrsätzen, die man nebeneinander aufzählen und als eine bestimmte Menge von Dogmen verbuchen könnte. Eine derartige Vorstellung, die sich uns heute vielleicht aufdrängt, müßte man als eine Verkennung des Wesens der christlichen Zusage zu dem in Christus offenbaren Gott bezeichnen. (...) Christliche Lehre existiert nicht in Form von atomisierbaren Lehrsätzen, sondern in der Einheit des Symboliums, wie die Alte Kirche das Taufbekenntnis nannte.*

⁴⁶ Por. *Catechesi tradendae* 28: EV 6.1829.

⁴⁷ Por. *Cum iam ad exitum*, 8: EV 6.390; por. także: J. Ratzinger, *Dogma e predicazione, Queriniana* (Brescia 1974), 23: *I simboli, intesi come la forma tipica ed il saldo punto di cristallizzazione di ciò che si chiamerà più tardi dogma, non sono un'aggiunta alla Scrittura, ma filo conduttore attraverso di essa; sono il canone nel canone, appositamente elaborato... Loro compito... di rimandare alla figura che brilla di luce propria, dar risalto a quella figura, in modo da far risplendere la chiarezza intrinseca della Scrittura.*

⁴⁸ Por. DCG 73: EV 4.566; Również w kontekście polemiki wokół formuły dogmatycznych magisterium potwierdza ich stosowność dla wyrażenia prawd objawionych: Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja o katolickiej nauce o Kościele* *Mysterium Ecclesiae* (24.06.1973), 5. EV 4.2578: *...należy stwierdzić, że formuły dogmatyczne Magisterium Kościoła od samego początku nadawały się do głoszenia prawdy objawionej i nadal się nadają do przekazywania jej tym, którzy je właściwie rozumieją.*

mamy do czynienia w formułach wiary pojmowana jest zatem w zdecydowanie pozytywnym sensie, jako właściwe, precyzyjne wyrażenie samej treści wiary.

Można też zauważyć, że użyteczność formuł wiary nie jest pojmowana jedynie „instrumentalnie” lecz wynika ona z samej ich zawartości. Dyrektorium przypomina z naciskiem, że doniosłość formuł opiera się właśnie na tym, że ...są one prawdziwym wyznaniem wiary katolickiej⁴⁹. Szczególnie odnośnie *Credo* stwierdza się, że *integralna i żywotna treść przekazana w Symbolu wiary ukazuje podstawowe elementy tajemnicy Boga jedynego w Trójcy, który został nam objawiony w tajemnicy wcielonego Syna Bożego, Zbawiciela, zawsze żyjącego w Kościele*⁵⁰. Zatem Symbole wiary, jako szczególna forma formuł wiary, zawierają i przekazują podstawową treść wiary⁵¹.

Mówiąc o Symbolach wiary należy podkreślić, że na szczególną uwagę zasługuje wyznanie wiary Pawła VI. W *Credo ludu Bożego*⁵² ujął on istotne elementy wiary katolickiej podkreślając przede wszystkim to, co okazywało się szczególnie trudne do przyjęcia, lub mogło być źle rozumiane. Według Jana Pawła II to wyznanie wiary stanowi pewny punkt odniesienia dla katechezy, w tym, co dotyczy treści, jaką ma ona przekazać⁵³. Trzeba pamiętać, że wyznanie wiary Pawła VI sytuuje się w długiej i bogatej tradycji Magisterium Kościoła, którego zadaniem jest gwarantowanie autentyczności przekazu Ewangelii i zagwarantowanie stosowania właściwych sformułowań w nauczaniu wiary⁵⁴.

W tym kontekście należy wspomnieć o eklezyjalnym charakterze formuł wiary. Jak stwierdza się przede wszystkim w odniesieniu do Symboli wiary, mają one swoje źródło w refleksji Kościoła i wyrażają jego wiarę, wiarę, której Kościół jest strażnikiem⁵⁵. Dlatego również w tym, co dotyczy właściwego rozumienia tych formuł autorytet Kościoła okazuje się normatywny⁵⁶.

Zważywszy na to szczególne znaczenie formuł wiary można zrozumieć wyjątkowy nacisk, jaki Magisterium kładzie na ich stosowanie w procesie formacji wiary a przede wszystkim w katechezie, istotnie poleca się, aby tradycyjne formy były pilnie przekazywane⁵⁷, nie wykluczając ich pamięciowego opanowania, które ...*sprzyja trwałemu przyswojeniu prawdy*⁵⁸. Podobnie także wypowiedzi się Synod Biskupów w orędziu do wiernych polecając przyswajanie

⁴⁹ Por. DCG 73: EV 4.566.

⁵⁰ *Cum iam ad exitum*, 8: EV 6.392.

⁵¹ Szczególne znaczenie przypisywano w życiu Kościoła Składowi Apostolskiemu mimo, iż jego apostołskie pochodzenie należy do legendy: por. H. de Lubac, *La foi chrétienne. Essai sur la structure du Symbole des Apôtres*, Aubier-Montaigne (Paris 1969) 19-53; Na Składzie Apostolskim opiera się również komentarz J. Ratzingera, *Einführung in das Christentum* cyt.

⁵² Por. Paulus Pp. VI, *Solemnis professio fidei*, 30.06.1968: AAS 60 (1968)433-445: EV 3.537-566 (*Professio fidei*).

⁵³ Por. *Catechesi tradendae* 28: EV 6.1830.

⁵⁴ Por. DCG 38: EV 4.514.

⁵⁵ Por. *Catechesi tradendae* 28: EV 6.1829.

⁵⁶ Por. DCG 73: EV 4.566: *...formuły dogmatyczne są prawdziwym wyznaniem wiary katolickiej i dlatego jako takie — a więc w znaczeniu, w jakim Kościół je ujmował i ujmuje — winny być przyjmowane przez wiernych.*

⁵⁷ Por. DCG 73: EV 4.566.

⁵⁸ *Ibidem*.

formuł wiary rozumianych jako *...ujęcia wiary będące owocem chrześcijańskiej refleksji w ciągu stuleci, które zostały zebrane w Symbolach i w podstawowych dokumentach Kościoła*⁵⁹.

Należy poza tym stwierdzić, że formuły, czy wyznania wiary, jak wspomnieliśmy odnośnie Credo Pawła VI, stanowią punkt odniesienia dla katechezy. Jak zauważa kard. Ratzinger wyznania wiary, jako normatywne sformułowania wiary Kościoła, wraz z definicjami dogmatycznymi stanowią również podstawowe kryterium dla treści przepowiadania⁶⁰.

Możemy zatem stwierdzić, że w procesie formacji wiary formuły mają do odegrania istotną rolę zarówno ze względu na ich treść i zobowiązujący sposób jej wyrażenia, jak i ze względu na ich praktyczną użyteczność. Magisterium widzi w nich wartościowe narzędzia do wykorzystania w formacji a szczególnie w formacji doktrynalno — dogmatycznej. Istotnie zawarta jest w nich prawda wyrażona w swej integralności i zgodnie z zasadą hierarchii prawd wiary.

IV. MAKSYMALIZM JAKO TENDENCJA FORMACJI

Jak wspomnieliśmy, mówiąc o integralności, perspektywa formacji wiary w ujęciu Dyrektorium nacechowana jest wyraźną tendencją do maksymalizmu. To zagadnienie wypada rozważyć dokładniej. W odniesieniu do katechezy Dyrektorium stwierdza: *...katecheza ...musi dążyć do przekazywania swojej treści coraz szerzej i głębiej. Idzie bowiem o to, ażeby poszczególni wierni oraz chrześcijańska wspólnota osiągnęli coraz głębsze i żywotne poznanie chrześcijańskiego orędzia...*⁶¹. Stwierdzenie to można zastosować do całego procesu formacji wiary, ponieważ ukazuje dynamiczną perspektywę, w której nie można pozwolić sobie na zatrzymanie się na pewnym koniecznym minimum, czy ograniczyć się do nauczania pewnej liczby stwierdzeń dogmatycznych, lecz otwiera się jak najbardziej na stały wzrost i pogłębienie. Taka orientacja, jak zauważa Jan Paweł II, odpowiada jak najbardziej wymogom naszych czasów, w których wiara staje wobec stale rosnącej i doskonalącej się wiedzy ludzkiej⁶².

Oczywiście orientacja ta nie jest czymś całkowicie nowym. Chodzi tu bowiem o tendencję, która rozwijała się stopniowo znajdując wyraz w dokumentach Soboru Watykańskiego II i sukcesywnych dokumentach Magisterium. Już przed Soborem mówiono o tak zwanym *poznaniu Chrystusa*, które u poszczególnych wiernych nie powinno ograniczać się do jakiegoś minimum, lecz winno być proporcjonalne do ich możliwości i potrzeb, mając na celu nieustanne wzbogacenie ich miłości poprzez stały wzrost wiedzy. Odwoływano się przy tym do słów

⁵⁹ *Cum iam ad exitum*, 9: EV 6.395.

⁶⁰ Por. Ratzinger, *Dogma e predicazione* cyt., 23.

⁶¹ DCG 38: EV 4.513.

⁶² Por. *Redemptor hominis*, 19: EV 6.1248: *W tym stale poszerzającym i różnicującym zarazem terenie ludzkiego poznania musi też stale pogłębiać się wiara przez odsłanianie wymiaru tajemnicy objawionej, przez zrozumienie prawdy, którą sam Bóg niejako „dzieli się” z człowiekiem.*

św. Pawła: *Modłę się o to, aby miłość wasza doskonalila się coraz bardziej i bardziej w głębszym poznaniu i wszelkim wycuciu* (Flp 1,9)⁶³. Można tu dostrzec pewien przejaw orientacji ku zamierzonemu maksymalizmowi w formacji wiary. Należy przy tym zauważyć, że wskazywanym celem było nie poznanie większej ilości prawd objawionych, lecz miłość, która winna ubogacać się coraz bardziej przez poznanie. W tym ujęciu zawarty jest wymóg stałego wzrostu w wierze obejmujący także wymiar poznawczy.

Dokładniejsze wskazania znajdujemy w samych dokumentach soborowych. Jasno i wyraźnie mówi się tu o powinności poznania prawd objawionych w sposób możliwie jak najpełniejszy. Stwierdza się bowiem, że edukacja chrześcijańska, do której każdy wierny ma prawo jako ochrzczony, *ma na względzie przede wszystkim to, aby ochrzczeni... stawali się z każdym dniem coraz bardziej świadomi otrzymanego daru wiary*⁶⁴. Z drugiej strony perspektywa maksymalizmu zobowiązuje także samego wierzącego. Wskazała na to wyraźnie soborowa deklaracja o wolności religijnej podkreślając, że *uczeń ma wobec Chrystusa Nauczyciela ścisły obowiązek coraz pełniejszego z każdym dniem poznawania prawdy od Niego otrzymanej*⁶⁵. Oczywiście obowiązek poznawania prawd objawionych w sposób coraz pełniejszy zależy od realnych możliwości i konkretnych potrzeb poszczególnych wiernych⁶⁶ jednak generalnie wskazuje bez wątplenia na perspektywę maksymalizmu w formacji wiary.

Także mówiąc o Objawieniu Sobór stwierdza, że jego zrozumienie przez wiernych nie może ograniczać się do jakiegoś minimum, lecz winno stawać się coraz głębsze. Właśnie w tym celu Duch Święty udoskonala naszą wiarę przez swoje dary⁶⁷. Rola Ducha Świętego w tym procesie została ukazana jeszcze wyraźniej w Adhortacji *Catechesi tradendae*, która przywołuje słowa św. Augustyna: *Duch Święty i teraz poucza wiernych, o ile ktoś pojąć zdola to, co duchowe i ich serce rozpala większym pragnieniem, jeśli ktoś czyni postępy w tej miłości, którą miłuje to, co poznał, i pragnie tego, co powinno być poznane*⁶⁸. Widzimy więc, że obowiązkowi coraz głębszego poznania prawdy objawionej odpowiada działanie i dar Ducha Świętego, który prowadzi drogą stałego wzrostu w wierze. I nawet jeśli pragnienie coraz głębszego poznania tajemnic wiary byłoby nieświadome, domaga się ono, jak stwierdza ten sam dokument, pełnego i całkowitego przekazu wiary tak, że nie istnieje powód, dla którego można by było odmówić jakiegokolwiek części tego poznania⁶⁹. Widzimy tu ścisły

⁶³ Por. Lanza-Palazzini, *Principi di teologia morale*, II, Studium (Roma 1954) 19.

⁶⁴ Concilium Vaticanum II, *Declaratio de educatione christiana Gravissimum educationis* (GE), 28.10.1965: EV 1.819-852, 2: EV 1.825.

⁶⁵ Concilium Vaticanum II, *Declaratio de libertate religiosa Dignitatis Humanae* (DH), 7.12.1965: EV 1.1042-108, 14: EV 1.1081. Na obowiązek ten zwraca uwagę również adhortacja *Christifideles laici*, 58: *Oto więc wspaniałe i zobowiązujące zadanie, które nieustannie oczekuje wszystkich katolików świeckich i wszystkich chrześcijan: coraz lepiej poznawać bogactwo wiary i Chrztu i żyć nimi coraz pełniej.*

⁶⁶ Por. A. Günthör, *Chiamata e risposta*, II, Ed. Paoline (Roma 1981) 128.

⁶⁷ Por. DV 5: EV 1.877: *Aby zaś coraz głębsze było zrozumienie objawienia, tenże Duch Święty darami swymi wiarę stale udoskonala.*

⁶⁸ *Catechesi tradendae*, 72: EV 6.1931.

⁶⁹ Por. *Catechesi tradendae*, 30: EV 6.1838.

związek między zasadą integralności wiary a tendencją maksymalizmu w formacji wiary. Zachowanie integralności umożliwi bowiem maksymalizm formacji i ukazuje się jego koniecznym warunkiem.

Działaniu Ducha Świętego, które rodzi u wiernych obowiązek poznania prawdy objawionej, winna odpowiadać realna możliwość wzrastania w wierze ukierunkowana na *maximum*. Tej potrzebie winna odpowiadać formacja chrześcijańska wiernych. Istotnie, w odniesieniu do katechezy Magisterium stwierdza, że musi być ona narzędziem, przez które wszystkim wiernym będzie dana możliwość *...osiągnięcia coraz głębszego i żywotnego poznania chrześcijańskiego orędzia...*⁷⁰ a równocześnie winna być ukierunkowana na *...wzrastanie w wierze i życie chrześcijańskie dojrzewające ku pełni*⁷¹. Widzimy więc wyraźnie, że koniecznym i jedynie możliwym do przyjęcia jest to otwarcie procesu formacji doktrynalnej ku pełni wiary, czyli perspektywa maksymalizmu. Mimo, iż odnośne dokumenty dotyczą bezpośrednio katechezy, należy stwierdzić, że perspektywa maksymalizmu, będąc ściśle powiązana z wymogiem integralności treści wiary, winna w sposób decydujący znamionować wszystkie etapy i formy przekazu wiary.

Takie rozumienie formacji wiary zdecydowanie wyklucza wszelkie formy minimalizmu, które mogłyby ograniczać rozumienie treści orędzia chrześcijańskiego do zbioru stwierdzeń dogmatycznych.

V. PERSPEKTYWA DOJRZAŁOŚCI WIARY

Wydaje się istotny fakt, że stwierdzenia dotyczące konieczności zachowania zasady integralności orędzia chrześcijańskiego, jakie znajdujemy w dokumentach Magisterium, łączą się ściśle z zagadnieniem dojrzałości wiary rozumianej jako cel katechezy⁷². Można z tego wnioskować, że formacja doktrynalna, przekazując treść orędzia chrześcijańskiego, winna mieć na uwadze dążenie do dojrzałości wiary i temu dążeniu winna być podporządkowana. Z tego względu wydaje się słusznym rozważenie tego zagadnienia szczególnie w odniesieniu do treści wiary. Oczywiście zagadnienie dojrzałości nie ogranicza się do treści wiary, lecz zawiera w sobie ten wymiar jako nieodzowny⁷³.

⁷⁰ DCG 38: EV 4.513.

⁷¹ *Catechesi tradendae*, 72: EV 6.1934.

⁷² Por. DCG 38: EV 4.513: *celem katechezy jest doprowadzenie do wiary dojrzałej, zarówno poszczególnych wiernych jak i całe wspólnoty, stąd winna troszczyć się o wierne przekazanie całego bogactwa chrześcijańskiego orędzia*; por. także: DCG 21: EV 4.491: *Katechezą trzeba nazwać tę formę działalności kościelnej, która prowadzi zarówno wspólnotę jak i poszczególnych wiernych do osiągnięcia dojrzałości w wierze*; *Cum iam ad exitum*, 1: EV 6.375: *katecheza ...polega na uporządkowanym i stopniowym formowaniu wiary połączony ze stałym procesem dojrzewania tej wiary*; *Catechesi tradendae*, 19: EV 6.1802.

⁷³ Por. DCG 36: EV 4.510: *Wyróżnia dwa podstawowe aspekty: Wiara, która ma dojrzewać dzięki katechezie, może być rozważana w podwójnym aspekcie: albo jako pełne przyłgnięcie do Boga, który się objawia, dokonane pod wpływem łaski (fides qua), albo jako treść (przedmiot) objawienia i chrześcijańskiego orędzia (fides quae). Te dwa aspekty nie mogą z natury swej być rozdzielone i normalne dojrzewanie wiary suponuje równoczesny ich wzrost*; por. *Catechesi tradendae*, 20: EV 6.1807: *Jeśli więc być chrześcijaninem, znaczy to samo co przyświadczyć Chrystusowi (powiedzieć „tak”), to powinniśmy pamiętać, że to przyświadczenie dokonuje się w dwojaki sposób: przez zawierzenie Słowu Bożemu i oparcie*

Należy podkreślić, że Dyrektorium wskazuje na szczególną aktualność zagadnienia dojrzałości wiary z uwagi na niektóre charakterystyki współczesnego społeczeństwa. Stwierdza się bowiem, że wobec rosnącego niebezpieczeństwa indyferentyzmu i wiary pozbawionej koniecznego dynamizmu, tak rozpowszechnionych w naszych czasach, nie wystarczy proste zachowywanie zwyczajów i praktyk religijnych, lecz konieczne jest zdecydowane podjęcie zagadnienia pogłębionej formacji dojrzałej wiary⁷⁴. Z drugiej strony, jak zauważał jeden z Autorów jeszcze przed Soborem, jeśli często sposób postępowania chrześcijan nie odpowiada ich wierze to nierządno przyczyną takiego stanu rzeczy jest ich niewystarczająca formacja doktrynalna i moralna. Ten brak, czy niewystarczalność formacji powoduje niebezpieczny brak równowagi między formacją religijną a świecką, który często leży u podstaw współczesnych kryzysów wiary⁷⁵. W każdym razie konieczność formacji wiary dojrzałej okazuje się szczególnie nagląca.

W sposób szczególny spróbujemy podkreślić wymiar poznawczy dojrzałości wiary. Na ten temat Dyrektorium wypowiada się jednoznacznie stwierdzając, że *człowiek dojrzały w wierze poznaje tajemnicę zbawienia objawioną w Chrystusie...*⁷⁶. Jeśli przypomnimy, że ten sam dokument ukazuje ścisłą relację między dojrzałością a integralnością treści orędzia chrześcijańskiego⁷⁷, to będziemy mogli stwierdzić, że poznanie orędzia chrześcijańskiego jest konieczne dla wiary dojrzałej, która winna być otwarta i winna dążyć do poznania i zrozumienia tego orędzia właśnie w jego integralności. Równocześnie dojrzała wiara musi uwzględniać zasadę hierarchii prawd i umieć wyróżnić w orędziu chrześcijańskim te prawdy, które są centralne i fundamentalne⁷⁸, w ten sposób, aby posiadać całościową i uporządkowaną znajomość prawdy objawionej.

Trafnie więc zauważa jeden z Autorów, że integralnemu przepowiadaniu winno odpowiadać koniecznie pogłębienie intelektualne. Jest ono ściśle niezbędnym warunkiem dojrzałości wiary i domaga się zaangażowania ze strony każdego wierzącego. Istotnie bowiem winniśmy starać się zgłębić przy pomocy naszego intelektu misterium chrześcijańskie w jego integralności, aby dojść w ten sposób do poznania Syna Bożego również w znaczeniu poznania intelektualnego.

się na nim, ale także i przez troskę o wciąż lepsze zrozumienie najgłębszego znaczenia tego słowa. W tym znaczeniu por. także Alberich, Catechesi e la prassi ecclesiale dz. cyt., 109: La fede matura sviluppa in forma coerente le tre dimensioni dell'atteggiamento: cognitiva, affettiva e comportamentale... e non è possibile senza una crescita armoniosa di tutti questi elementi.

⁷⁴ Por. DCG, 6: EV 4.468; por. także: *La formazione dei laici*, I: EV 6.1009: Dokument wyraźnie stwierdza niewystarczalność *prostej wiary*, czyli wiary ograniczonej do formacji zaledwie początkowej, do wierzeń raczej tradycyjnych i niepogłębionych, szczególnie wobec głębokich przemian środowiska, które często okazuje się przeciwne wierze; por. także: Alberich, *Catechesi e la prassi ecclesiale* dz. cyt., 109; *Non è concepibile una persona o un gruppo, supposti maturi nella fede, che non sappiano rendere ragione e fondare tale fede, che ne ignorino i fondamenti, le implicanze, la tradizione, ecc. Non sembra più possibile rifugiarsi nella „fede del carbonaro” o delegare ad altri il compito di rendere ragione di quanto si vive e crede.*

⁷⁵ Por. Honoré, dz. cyt., 181.

⁷⁶ DCG 24: EV 4.496.

⁷⁷ Por. DCG 28: EV 4.513.

⁷⁸ Por. Alberich, *Catechesi e la prassi ecclesiale...*, 110.

Braki na tej płaszczyźnie nie przejawiają się często ucieczką w fideizm lub całkowitym brakiem postawy odpowiadającej rzeczywistej wierze chrześcijańskiej⁷⁹.

Należy jeszcze wskazać, że perspektywa dojrzałości wiary, zorientowana ku integralności orędzia zbawczego, stanowi jeden z elementów na których możemy opierać postulat konieczności formacji permanentnej wszystkich wiernych⁸⁰. Istotnie, jak zauważa Alberich, wydaje się niemożliwe osiągnięcie dojrzałości wiary w formie ostatecznej i całkowitej⁸¹. Dążenie do dojrzałości w wierze okazuje się zatem zawsze otwarte przy czym dodać należy, że to otwarcie doskonale odpowiada wspomnianej wcześniej tendencji maksymalizmu formacji wiary. W ten sposób widzimy, że dojrzałość wiary domagać się będzie stałego wzrostu i pogłębienia w poznaniu i rozumieniu zbawczego orędzia.

Można w końcu stwierdzić, że chociaż zagadnienie dojrzałości wiary nie ograniczy się do wymiaru doktrynalnego i poznawczego, to jednak jej skuteczna realizacja byłaby niemożliwa gdyby pomijała istotne pogłębienie znajomości treści orędzia chrześcijańskiego.

PODSUMOWANIE

Podjmując problematykę formacji doktrynalnej, wspólnej wszystkim wiernym, staraliśmy się wskazać, w oparciu o nauczanie Magisterium Kościoła, najbardziej podstawowe zasady, którymi winna ona się kierować. I tak widzimy przede wszystkim, że akcentowana jest organiczna jedność i wewnętrzna spójność samego orędzia chrześcijańskiego. Rodzi to wymóg integralności formacji doktrynalnej, która winna zapewnić przekaz wszystkich prawd objawionych wystrzegając się jakichkolwiek zaniedbań czy przemilczeń, czy autorytatywnej selekcji treści objawienia.

Jako zasadę porządkującą całe bogactwo treści orędzia chrześcijańskiego ukazuje Magisterium *hierarchię prawd*. Pozwala ona na wyodrębnienie prawd centralnych, wokół których koncentrują się wszystkie pozostałe. W ten sposób jaśniej można ukazać harmonijną jedność orędzia chrześcijańskiego, w którym poszczególne prawdy są ściśle ze sobą powiązane w ten sposób, że prawdy określane jako centralne stanowią oparcie dla pozostałych i je naświetlają, pozwalając na ich właściwe zrozumienie. Zasada hierarchii prawd znajduje swój wyraz i zastosowanie w formułach wiary. Magisterium podkreśla, że stanowią one najdoskonalszy wyraz żywego dziedzictwa wiary, a ze względu na precyzję tworzących je sformułowań oraz autorytatywny sposób wyrażania wiary Kościoła, stanowią niezastąpiony element formacji doktrynalnej.

⁷⁹ Por. Tenze, *Chrześcijańska katecheza w służbie całościowego dojrzewania wiary, w: Materiały z kursów homiletyczno-katechetyczno-liturgicznych 1972-1974*, ATK (Warszawa 1979) 201.

⁸⁰ Por. Synodus Episcoporum (1987), *Elenchus ultimus propositionum Post disceptationem de vocazione et missione laicorum in Ecclesia et in mundo viginti annis a concilio Vaticano II elapsis*, 29.10.1987: EV 10.2103-2214, prop. 40: EV 10.2182: *Formacja chrześcijańska oparta wiernie na nauce wiary przekazanej przez Magisterium Kościoła katolickiego domaga się stałego procesu dojrzewania w wierze...*

⁸¹ Por. Alberich, *Catechesi e la prassi ecclesiale* cyt., 97-98: *La crescita della fede verso la piena maturità e la piena perfezione non si esaurisce nella dimensione temporale, ma rimanda, di per sé, alla prospettiva escatologica.*

Konsekwencją takiego sposobu widzenia orędzia chrześcijańskiego jest perspektywa maksymalizmu. Formacja doktrynalna bowiem nie stawia sobie za zadanie przekazu pewnej ilości wiedzy o wierze, lecz zmierza do kształtowania wiary dojrzałej. Jasnym jest, że taki proces nie może zamknąć się na żadnym etapie życia chrześcijanina, lecz musi obejmować całe jego życie. Wymaga to, aby formacja doktrynalna prowadziła do coraz głębszego poznania i rozumienia tajemnic wiary. Tylko w ten sposób formacja doktrynalna może odpowiedzieć temu bogactwu i organicznej jedności orędzia chrześcijańskiego, które winna przekazywać wierzącym.

PRINCIPI GENERALI DELLA FORMAZIONE DOTTRINALE SECONDO IL MAGISTERO POSTCONCILIARE

RIASSUNTO

L'articolo, affrontando la questione della formazione dottrinale comune a tutti i fedeli mette in evidenza le linee o i principi normativi dell'esposizione del contenuto della fede. Così si è osservata soprattutto l'insistenza del Magistero sull'integrità del contenuto che deve cristiano in cui le singole verità appaiono vivamente collegate. Ci risulta che, chiedendo di osservare il principio d'integrità, si intende esigere sia la gradualità dell'esposizione, che anche nelle sue forme iniziali tiene presente l'integrità del messaggio esplicitandolo progressivamente, sia il rispetto della totalità delle verità rivelate, di cui non è lecito omettere alcun elemento. In questo ambito viene sottolineata anche l'autorità del Magistero come un costante punto di riferimento. In ogni modo la formazione dottrinale, dovendo rispettare l'integrità non potrà limitarsi ad una determinata quantità delle verità rivelate, ma avrà il compito di esporre il messaggio in tutta la sua ricchezza.

Strettamente connesso all'integrità appare un altro principio che è quello della gerarchia delle verità secondo cui si possono individuare le verità centrali attorno alle quali vengono strutturate tutte le altre. Ciò non vuol dire che le verità non centrali non siano importanti, ma che, tra le verità rivelate ve ne siano alcune sulle quali altre si fondano e ne vengono illuminate. In questo quadro spicca soprattutto la centralità del mistero di Cristo. Nel contesto della gerarchia delle verità il Direttorio distingue quattro verità centrali quali: il mistero di Dio, come Trinità e come il Creatore, il mistero di Cristo, il mistero dello Spirito Santo e il mistero della Chiesa, accennando a un particolare ruolo di Maria nel mistero di Cristo e della Chiesa.

Con un brece accenno al ruolo delle formule nella formazione della fede viene messo in luce che, contrariamente alle convinzioni di molti, esse vengono considerate dal Magistero come l'espressione dei principi sopra indicati e pertanto viene riconfermata la loro validità nella formazione dottrinale.

L'esigenza di rispetto dell'integrità del messaggio rientra poi pienamente nella prospettiva del massimalismo orientato alla fede matura. In questa prospettiva il compito della formazione dottrinale comune a tutti, appare proprio quello di sviluppare l'esposizione dei misteri della fede portando alla sempre maggiore comprensione di essi. Vale notare anche che la componente dottrinale viene indicata indispensabile per una autentica maturità della fede.